

Zoals het leven komt

Michelle Visser bij Boekerij:

Véronique

Opstand

Eline

Zoals het leven komt

Het huis met de blauwe luiken

Een lucht vol Franse dromen

Geluk komt in de zomer

Michelle Visser

ZOALS HET LEVEN KOMT

Zal een nieuw leven in Australië Anna en haar gezin helpen de beproevingen van de oorlog te vergeten?

ISBN 978-90-225-9343-1
ISBN 978-94-023-1699-5 (e-book)
NUR 301

Omslagontwerp: Wil Immink Design
Omslagbeeld: © Wil Immink Design/Istock & Richard Jenkins
Zetwerk: Mat-Zet bv, Huizen

© 2021 Michelle Visser en Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

I

Het jonge gezin

Eijsden, 2010

‘Mam, ik ben bij je. Wees maar kalm.’ Marlies warmt haar moeders hand tussen de hare. Ze ziet bruine vlekken, een donkerblauwe bloeduitstorting en dikke aderen. Deze handen zijn haar even vertrouwd als die van haarzelf. Ze hebben haar getroost als ze verdriet had, haar verzorgd en heel af en toe, lang geleden, een vermanende tik gegeven.

De vijftientigjarige Trijn beweegt onrustig. Ze draait met haar hoofd op het kussen en haar voeten gaan heen en weer onder het laken. Af en toe laat ze een gesmoord kermen horen, ook al heeft de huisarts Marlies verzekerd dat haar moeder geen lichamelijke pijn kan lijden dankzij de medicatie die ze krijgt toegediend. Het einde nadert al een tijdje, maar het gaat niet zo rustig als Marlies graag zou zien. Haar moeder vecht ergens tegen, heeft Marlies’ beste vriendin Renate laatst gezegd; daarom kan ze het leven nog niet loslaten, ook al bestaat dat leven al een paar jaren uit ongemak, toenemende pijn en een afnemende helderheid van geest. Renate kent Marlies en haar moeder al haar hele leven, meer dan zestig jaar dus. Bovendien heeft ze als betrokken uitvaartbegeleider binnen een kleine gemeenschap het stervensproces al vaak van dichtbij meegemaakt. Ze weet waarover ze spreekt.

‘Shh, mam,’ sust Marlies. Ze staat op en strijkt liefdevol de lange, losse haren uit haar moeders gezicht. De ogen zijn gesloten maar de dunne oogleden trillen. ‘Lieve mam, vecht toch niet langer. Het is goed zo. Je mag gaan,’ fluistert Marlies met haar lippen vlak bij haar moeders oor. Tranen verstikken haar stem, maar ze gunt haar moeder rust. Zichzelf ook trouwens, want de laatste jaren hebben veel van haar gevergd.

De zorg voor haar moeder nam bijna ongemerkt in omvang toe. Eerst was het slechts twee keer per week, op zaterdagochtend en woensdagmiddag, samen een rondje boodschappen doen in Eijsden: naar de bakker, de groenteboer en de slager en dan de rest van het lijstje bij de supermarkt. Afsluitend dronken ze samen een kopje koffie bij de brasserie aan de Diepstraat en praatten bij over ditjes en datjes. Het waren gezellige rituelen die de band tussen moeder en dochter alleen maar versterkten. Op de andere dagen van de week wist Marlies dat haar moeder zich alleen zou melden in geval van uiterste nood. 'Jij hebt zelf ook een leven, en je moet niet alleen maar met je oude moeder bezig zijn,' merkte Trijn regelmatig op. Marlies protesteerde natuurlijk altijd door te zeggen dat ze het helemaal niet erg vond als haar moeder belde, maar in werkelijkheid was het een afspraak die het leven voor beide vrouwen prettig hield.

Maar toen kwamen er allerlei pijntjes, zorgen en vage klachten waarmee Trijn minstens één keer per week naar de huisarts wilde gaan, en ook dan moest Marlies haar ophalen met de auto en later weer thuisbrengen. Tientallen kleine klusjes namen steeds meer van haar eigen tijd en energie in beslag: haar moeders post doornemen; rekeningen betalen; de bezoeken aan de dokter, de fysiotherapeut en het ziekenhuis in Maastricht; boodschappen halen; overleggen met de medewerkers van de thuiszorg; de achtertuin bijhouden en allerlei huishoudelijk werk dat anders maar bleef liggen. En dan was er nog haar eigen huis, haar eigen huishouden en ooit had ze nog iets van een sociaal leven gehad. Ze is zelfs met vervroegd pensioen gegaan om er in deze laatste fase van haar moeders leven bij te kunnen zijn.

Dat alles heeft Marlies uitgeput en hoezeer ze het einde van haar moeders leven ook vreest, ze is aan het eind van haar Latijn en hoopt soms in stilte dat het allemaal snel achter de rug zal zijn.

Marlies ziet vol opluchting dat haar moeder weer rustig is geworden; ze is weggezakt in een diepe slaap en haalt bijna onmerkbaar adem. Het zijn rare dagen, waarop Trijn soms een helder moment heeft en er iets van haar vroegere ik te zien en horen valt. Eergisteren hebben ze zelfs even over het beste recept voor kippensoep gesproken. Maar die heldere ogenblikken duren telkens korter en de tussenperiodes langer.

Voetstappen klinken op het linoleum in de gang. Daar is Renate met twee koppen vers gezette koffie.

‘Ga even zitten, Marlies.’

Renate was al twintig jaar fulltime moeder en huisvrouw geweest voor ze besloot zich in te schrijven voor een opleiding tot uitvaartverzorger. Haar man was er geen voorstander van; hij voorzag dat zijn vrouw dan bij nacht en ontij uit bed gebeld zou worden om haar klanten bij te staan – en daar had hij gelijk in. Marlies wist echter wat het voor Renate betekende om deze stap te zetten, en moedigde haar aan. In hun leven zijn de twee vrouwen al vaak elkaars steunpilaar geweest en Marlies is dankbaar dat ze ook nu op Renate kan rekenen.

Het bed staat in de woonkamer bij het raam, zodat de patiënt overdag van de zon en het licht kan genieten. Het bankstel staat nu wat raar in de hoek gedrukt om ruimte te maken. Marlies is opgegroeid in dit huis, en destijds toen haar vader er nog was, waren ze een klein maar gelukkig gezin. Ze neemt een slok van de hete koffie en slaakt een zucht. ‘Ik zou niet weten hoe ik dit zonder jou zou moeten doorstaan,’ zegt ze tegen haar vriendin.

‘Jawel, hoor. Je bent sterker dan de meeste mensen die ik ken,’ antwoordt Renate nuchter.

Marlies legt haar benen op de poef en sluit een paar tellen haar vermoeide ogen. Bij het schijnsel van een enkele lamp praten zij en Renate vervolgens zachtjes over vroeger, over al die dingen die toen zo gewoon leken en nu dierbare herinneringen zijn.

‘Marlies... kind, waar ben je?’ Het is maar een zwak gefluister dat haar moeder voortbrengt, maar Marlies staat meteen weer aan het bed.

‘Hier, mama. Ik ben vlak bij je. Wil je een slokje drinken?’

Haar moeder schudt haar hoofd, het is een kleine beweging, tot meer lijkt ze niet in staat.

‘Renate?’ Marlies klinkt gespannen.

Als haar vriendin bij haar staat, zegt zij: ‘Ik geloof dat het zo wel eens kan gebeuren. Wil je dat ik in de kamer blijf, of...’

‘Blijf alsjeblieft! O, mam.’ Marlies drukt haar hand tegen haar mond in een poging de opstuwende emoties te bedwingen. Nu moet ze er zijn voor haar moeder, later is er alle tijd voor verdriet.

‘Marlies...’ Zoekend speuren de oude, bleekblauwe ogen de ruimte af, alsof ze niets meer zien dan leegte.

‘Hier, mam, ik ben bij je.’

De ogen kijken haar kant op, maar net langs haar heen. ‘Ik heb zoveel van je gehouden, kind,’ hijgt de oude vrouw, bijna onverstaanbaar door ademnood. ‘Als je mijn eigen was... had ik... niet... meer van je... kunnen... houden.’ Tastend reikt de oude hand omhoog, een paar centimeter maar, en Marlies grijpt die hand stevig maar teder vast.

‘Wat zeg je nou?’ stamelt Marlies. ‘Mam? Mammie...’

Renate zegt rustig: ‘Het is voorbij, Marlies.’

‘Zo ineens!’ Marlies’ handen vliegen naar haar gezicht en haar moeders hand valt terug op het laken. Meteen buigt Marlies zich over haar moeder heen, kust haar gezicht, streelt de zachte huid van haar wangen, die nog warm is en levend aanvoelt, maar de volkomen stilheid van haar moeders lichaam vertelt haar dat Renate gelijk heeft. Geen beweging in het borstgebied, geen trillende oogleden, het hoofd schuurt niet meer onrustig over het kussen heen en weer en uit de neusgaten komt geen warme luchtstroom. Marlies kijkt op naar Renate en zij oppert om samen te bidden, dat zou Marlies’ moeder immers fijn hebben gevonden.

‘Ja, laten we dat doen.’ Marlies veegt haar tranen weg en pakt haar moeders rozenkrans van het tafeltje naast het bed. Zelf heeft ze het geloof grotendeels achter zich gelaten, maar een deel ervan raak je nooit kwijt. Bekende rituelen bieden hoe dan ook houvast. Bidden heeft ze al jaren niet meer gedaan, hoogstens een schietgebedje uit gewoonte, en ze vermoedt dat hetzelfde voor Renate geldt, maar haar moeder is tot het einde toe gelovig gebleven en nu is de vertrouwde routine van het gebed een troostende bezigheid. Net als vroeger op school en in de kerk klinken hun stemmen eensgezind terwijl ze samen het onzevader bidden.

De pastoor neemt Marlies met een milde glimlach op. Het is niet de man die zij uit haar jeugd jaren kent; pastoor Simons is al tientallen jaren dood en in de hemel, volgens de verwachting van zijn parochianen. Deze jonge pastoor was vorige week nog hier in huis om Trijn het sacrament der zieken te geven. En ook daarvoor kwam hij regelmatig op bezoek. Een herinnering schiet Marlies te binnen: een tijdje terug, tijdens zo’n huisbe-

zoek, was zij in de keuken bezig terwijl de pastoor bij haar moeder aan het bed zat. Ze spraken zachtjes met elkaar en toen Marlies de kamer binnenliep, ving ze de laatste woorden van de pastoor op: ‘Die zonden zijn je vergeven.’

Nu zit de man haar aan te kijken terwijl hij wacht op een antwoord op zijn vraag. Over de begrafenispennen wil hij iets weten. Die ze allemaal allang heeft geregeld met Renate, en de pastoor weet ook wat zijn rol zal zijn. Marlies wil over heel iets anders met hem spreken. Welke zonden had Trijn op haar geweten, dat ze zich er op haar sterfbed zorgen over maakte? Wat weet de pastoor dat zij niet weet? En heeft het te maken met die verontrustende woorden die als laatste over haar moeders lippen kwamen?

Omdat Marlies zwijgend naar de priester blijft kijken, schiet Renate te hulp. ‘We hebben alles voorbereid. De muziek die Trijn graag hoorde, haar favoriete psalm...’

‘Psalm 23, “De Heer is mijn herder”,’ maakt hij haar zin af. ‘Pardon, ik onderbrak u, dat was niet erg beleefd van me. Het is alleen dat mevrouw De Winter juist dat lied altijd zo vol vuur meezong tijdens de mis.’ Hij glimlacht erbij, en Renate ook.

‘Welke zonden drukten er op mijn moeders geweten?’ vraagt Marlies ineens. ‘Waarover had u het met haar een paar weken geleden aan haar bed?’ Ze hoort hoe scherp haar stem klinkt; haar strenge juffenstem die ze tijdens haar onderwijs carrière op het juiste moment wist in te zetten. Ze beseft dat haar vraag ongepast is. Het biechtgeheim, de vertrouwensband tussen priester en parochiaan, is heilig. Daar kan niets aan tornen. Maar ze móét het weten.

Voor de man kan antwoorden, gaat de bel.

Het is tante Bep, met een pan verse soep, een bloemstuk en een warme omhelzing. Bep staat een lang moment bij de kist waarin haar schoonzus ligt opgebaard, en voegt zich dan bij het kleine gezelschap aan de eettafel. Met haar komst verandert de sfeer in huis op slag en Marlies weet dat ze nu geen bevredigend antwoord zal krijgen van de pastoor. Ze moet het op een ander moment nog eens proberen. Toch is ze blij dat haar tante Bep er is. Ze is een jonger zusje van Marlies’ vader Arnold, en heeft in Marlies’ leven een duidelijk aanwezige rol gespeeld. Inmiddels wonen

Bep en haar man al lang in het dorp Noorbeek, ongeveer twaalf kilometer verderop, maar het contact is goed gebleven.

Arnold de Winter kwam uit een grote familie, maar inmiddels zijn van zijn broers en zussen alleen Bep en Frits nog in leven. Oom Frits bewoont een kamer in een verzorgingshuis in Gulpen, en Marlies betwijfelt of de man in staat is om de begrafenis van zijn schoonzus te bezoeken. Natuurlijk zullen er wel een hele stoet neven en nichten zijn; dat is een troostrijke gedachte voor Marlies, die als enig kind is opgegroeid en haar moeder graag een drukbezochte uitvaart gunt.

Haar moeder had zelf nog een jongere broer die in Twente woont, Trijns geboortestreek. Veel contact was er niet tussen die twee, al zag Marlies haar oom Bram en diens vrouw Sien om de paar jaar. Het was een vriendelijk echtpaar – tante Sientje is enkele jaren geleden overleden – maar Marlies had vaak het gevoel dat er onderhuids iets broeide, iets van lang geleden dat maar niet vergeten kon worden. Nu vraagt ze zich af of oom Bram misschien chocola kan maken van zijn zusters laatste woorden.

Er was trouwens nog een zus in dat gezin, tante Anna, die na de oorlog naar Australië is geëmigreerd. Samen met haar man kwam zij lang geleden nog eens op bezoek in Eijsden, maar voor zover Marlies weet was het contact tussen de twee zussen al decennia doodgebloed. Ze weet niet eens of tante Anna nog leeft; ze zal in de papieren van haar moeder moeten zoeken naar een adres. Gek eigenlijk dat ze het daar nooit over hebben gehad, peinst Marlies. Er is zoveel over haar moeders leven dat ze niet weet, maar waar ze ook nooit bij stilstond. Nu zijn alleen tante Bep, oom Frits en oom Bram nog over om de verhalen te vertellen.

Een paar uur later staat Renate voor de deur met de doos rouwkaarten en enveloppen die geschreven moeten worden. Als ze aan tafel zitten vraagt Marlies: ‘Renaat... ik blijf steeds denken aan de laatste woorden van mijn moeder. Jij hoorde toch ook wat ze zei? Het was alsof... alsof ze een bekentenis aflegde. Alsof ik niet echt haar eigen kind ben.’

‘Je moeder was stervende, Marlies, dat doet rare dingen met een mens. Ze was toch telkens in de war, de laatste dagen. En zelfs daarvoor liet haar geheugen haar in de steek en kon ze soms verhalen vertellen waar je kop

noch staart aan kon ontdekken. Ik denk dat je er niet te veel waarde aan moet hechten. Natuurlijk was je haar kind. Van haar en van je vader.'

Marlies knikt. Natuurlijk heeft ze dat ook bedacht. Maar, toch. Haar moeder klonk niet verward toen ze die laatste woorden uitsprak. 'Ik kan het niet zomaar afdoen als wartaal, Renate. Ik geloof dat mijn moeder op haar sterfbed de waarheid wilde bekennen. Dat ik kennelijk een aangenomen kind ben.' Ze staat op, bruusk haar stoel wegschuivend en begint door de kamer te ijsberen. Dan staat ze stil en vraagt met tranen in haar ogen: 'Dat kan toch niet waar zijn? Hoe kan dat nou waar zijn?' Ze haalt verslagen haar schouders op en begint te huilen.

Renate slaat een arm om Marlies heen en loodst haar naar de bank. Ze schuift een doos tissues naar haar toe en als haar vriendin na enkele minuten wat is gekalmeerd, zegt ze rustig: 'Luister eens, of je moeder je nu zelf heeft gebaard of niet, ze was dol op je. En je vader ook. En daarom zijn en blijven ze je echte ouders, op welke manier je ook bij hen bent terechtgekomen.'

Marlies knikt en snuit haar neus. 'Dat is zo. Maar toch kan ik het niet zomaar van me afzetten. Ik móét weten hoe het zit.'

'Dan moet je dat uitzoeken,' zegt Renate nuchter.

De volgende ochtend zit Marlies op de bank in Noorbeek. Ze heeft haar tante Bep voorafgaand niet verteld waarvoor ze komt, dus die zet nietsvermoedend en zorgzaam als altijd de koffiekopjes op tafel. 'Ik heb er alleen gewone cake bij, Marlies. Als ik eerder had geweten dat je kwam had ik zelf iets gebakken.'

'Gewone cake is prima.' Marlies breekt een stukje van de plak supermarktcake af en eet het demonstratief op. Ze spoelt het weg met koffie, en als haar tante ontspannen zit, laat ze haar bom vallen. 'Tante Bep, zeg eens eerlijk, ben ik een aangenomen kind?'

Bep verslikt zich in haar koffie, zet het kopje weg terwijl ze de helft most en begint verstikt te hoesten. Marlies springt op en klopt haar oude tante stevig op de rug. Als Bep haar adem weer onder controle heeft, de tranen uit haar ogen heeft geveegd en nog een slokje koffie heeft genomen, kijkt ze haar nichtje aan zonder iets te zeggen. Marlies houdt haar lippen open, haar tante geen andere uitweg biedend dan antwoord te

geven op de directe vraag. ‘Jeetje, kind, hoe kom je daar nu bij? Wat een gekkigheid,’ prevelt Bep uiteindelijk.

De voordeur wordt geopend en ze horen iemand zijn jas ophangen en de woonkamer binnenkomen. Mooi, denkt Marlies, twee weten meer dan één. ‘Dag, oom Sjaak,’ zegt ze, en ze omhelst Beps man kort.

‘Dag, Marlies, gecondoleerd met je moeder. Ik wilde gisteren nog niet meegaan met Bep, want ik dacht dat je al genoeg drukte om je heen had. Maar het is fijn om je te zien.’ Hij kijkt naar zijn vrouw. ‘Wat zie jij eruit. Geschrokken van een muis in de kelder? Kan ik ook een kopje koffie krijgen?’

Bep loopt direct naar de keuken en zorgt dat iedereen weer voorzien is. Ze neemt er de tijd voor, en dat valt haar man op. ‘Wat is er aan de hand? Je lijkt jezelf niet.’

Marlies bekijkt het tafereel met enige voldoening. Dat haar tante zo uit haar doen is, is bewijs genoeg dat er iets niet in de haak is. ‘Oom Sjaak, ik heb tante net een belangrijke vraag gesteld en ik wil ook graag horen wat u erover te zeggen hebt.’

Sjaak kijkt haar aan. ‘Ik ben benieuwd.’

‘Ben ik een aangenomen kind? Waren Trijn en Arnold niet mijn biologische ouders?’ De woorden klinken haar zelf kil in de oren en ze is blij dat haar overleden ouders haar niet kunnen horen. Biologische ouders... Ze waren liefdevolle ouders! Maar ze moet de waarheid weten.

Sjaak zucht, tuit zijn lippen, wrijft over zijn wangen en maant zijn vrouw dan om rustig te gaan zitten. ‘Jij weet nog beter hoe het is gegaan, dan ik. Vertel jij het maar.’

Aarzelend, met tig onderbrekingen om telkens te benadrukken hoeveel Arnold en Trijn van hun dochter hielden, onthult Bep dan eindelijk de waarheid. Het verhaal dat alle ooms en tantes kenden, en waarschijnlijk nog veel meer mensen in Eijsden, maar waar nooit over is gesproken. In elk geval niet tegen Marlies. ‘De hele geschiedenis begon eigenlijk in Enschede, een paar jaar voor jij geboren werd. Je vader, Arnold dus, werd in de oorlog opgeroepen om in Duitsland voor de Duitsers te gaan werken. Zoals de meeste mannen wilde hij dat niet, dus dook hij onder. Wij hoorden daarna niets meer van hem en moesten maar hopen dat hij veilig was. Later hoorden we dat hij na verschillende omzwervingen in En-

schede was beland, en daar ontmoette hij ook Trijn. Na de oorlog trouwden ze en verhuisden hierheen. Na een paar jaar kwam jij bij hen; je was toen nog heel jong en zult je er niets van kunnen herinneren. Je bent dus inderdaad niet hun biologische dochter, zoals jij dat noemt. Maar na de oorlog waren er zoveel kinderen die hun eigen ouders hadden verloren, en veel mensen namen destijds weesjes op in hun gezin...’ Ze maakt een handgebaar. ‘Zo ging dat in die tijd. Mensen wilden de ellende van de oorlog ook vergeten; het was heel gewoon om geheimen te hebben.’

Marlies’ hart bonkt in haar borst. Om die woorden uitgesproken te horen, is heftiger dan ze had verwacht. Ze slikt en vraagt: ‘Maar waar kwam ik dan vandaan? Wie waren mijn echte ouders?’

‘Je bent wel degelijk familie, hoor,’ valt oom Sjaak in. ‘Je tante van moederskant was je echte moeder: Trijns oudere zus Anna. Ik heb haar nooit gekend, maar ik weet dat zij en haar man naar Australië zijn geëmigreerd en dat jij toen bij Trijn en Arnold terecht kwam. Je ouders waren hartstikke blij met je. Zeker omdat later is gebleken dat ze zelf geen kinderen konden krijgen. Je was een godsgeschenk voor hen, en er is verder nooit meer over gesproken. Waarom ook? Je had het toch goed bij hen? Hoe kom je er eigenlijk bij om er nu naar te vragen?’

Marlies vertelt heel kort over de laatste levensminuten van haar moeder. Dan staat ze op om een glas water te drinken aan het aanrecht. Haar handen trillen en ook vanbinnen voelt ze zich beverig. Ze wil nu eigenlijk alleen zijn, in haar eigen huis. Ze moet nadenken over wat haar is verteld; het een plek geven. Kan dat wel? De gedachte aan de begrafenis over drie dagen benauwt haar. Ze zal dan de confrontatie met Jan en alleman moeten aangaan, zich bij iedereen waarschijnlijk afvragend of die persoon ervan wist.

Op de dag van de begrafenis valt er urenlang een lichte motregen uit de hemel. De grauwe lucht past bij Marlies’ stemming, al heeft ze zich vanwege haar moeders voorliefde voor kleur wel in een kersenrode jurk gestoken. Ze begroet de vele mensen die haar condoleren, maar de korte gesprekjes dringen amper tot haar door. Als iedereen zit en de muziek wegsterft, loopt ze naar voren om kort maar liefdevol over haar moeder te spreken. Vervolgens neemt Renate het woord; ze is niet alleen de uit-

vaartverzorger voor deze dienst, maar kende Trijn natuurlijk ook goed. Renate benadrukt een aantal keren wat een zorgzame moeder de overledene was. Marlies' gedachten dwalen af naar het telefoongesprek dat ze direct na het gesprek met tante Bep en oom Sjaak met haar vriendin had. 'Wist jij dit echt niet?' vroeg ze argwanend.

'Natuurlijk niet! Dit is voor mij net zo nieuw als voor jou.'

'Maar je moeder moet ervan geweten hebben. Iedereen die destijds in het dorp woonde moet het geweten hebben. Ineens hadden Arnold en Trijn een kind in huis! Ik weet niet eens hoe oud ik was toen ik bij hen kwam. Tante Bep zei alleen dat ik nog heel jong was.'

'Marlies, ik weet niet wat mijn moeder ervan wist, maar ze heeft er in elk geval nooit iets over gezegd tegen mij. Luister, ik begrijp dat het een enorme schok voor je is. Zal ik naar je toe komen?'

'Nee,' had Marlies vanuit haar auto geantwoord. 'Ik moet alleen zijn.'

En nu is het een paar dagen later en ze heeft aan weinig anders kunnen denken dan aan de mysterieuze beginfase van haar leven. Wie is ze? Waar komt ze vandaan? Waarom hebben Trijn en Arnold hier nooit met haar over gesproken? Ze moet antwoorden vinden op die vragen, anders zal ze doordraaien. En dit is de tijd en plaats om die antwoorden te zoeken.

Na de plechtigheid, bij het koffiedrinken in het uitvaartcentrum, spreekt ze haar oom Bram uit Hengelo aan. Zijn zoon, Marlies' neef Boudewijn, heeft hem eerst met de auto opgehaald en toen naar de begrafenis gebracht. Nu staat die neef duidelijk te springen om de lange terugrit naar Twente te aanvaarden, vanwaar hij zelf dan nog door moet rijden naar Zwolle.

'Je hebt mooi gesproken over je moeder, Marlies,' zegt oom Bram.

'Dank u. Oom Bram, ik moet u wat vragen.' Ze troont de man mee naar een stil hoekje terwijl zijn zoon verderop met de jas van zijn vader staat te wachten. 'Mama heeft op haar sterfbed bekend dat ik niet haar biologische dochter ben.' Ze ziet zijn gezicht vertrekken van schrik, maar spreekt onverstoord verder. 'Ik heb inmiddels van tante Bep gehoord dat ik inderdaad een aangenomen kind ben. Dat mijn echte ouders tante Anna en oom Herman zijn, die naar Australië zijn geëmigreerd. Ik heb nog zoveel vragen. Tante Bep wist verder niets, en u bent het enige familielid dat mijn vragen kan beantwoorden. Alstublieft, leg het me uit.'

Waarom hebben mijn echte ouders mij afgestaan? En waarom is mij de waarheid nooit verteld?’

Oom Bram schudt zijn hoofd, alsof hij er niets mee te maken wil hebben. ‘Ach, Marlies, is het niet beter om het te laten rusten? Na al die jaren. Trijn en Arnold zijn toch goede ouders voor je geweest?’

‘Natuurlijk kan ik het niet laten rusten! Wat is er in hemelsnaam gebeurd destijds?’ Ze schreeuwt bijna en diverse mensen draaien zich om en kijken naar hen.

Boudewijn komt bij hen staan. ‘Gaat het, pa?’ Hij kijkt Marlies verwonderd en misschien zelfs een beetje boos aan. ‘Kom, we gaan. Het was een uitputtende dag voor je en je bent moe. Ik zal je naar huis brengen.’

Oom Bram leunt een beetje tegen zijn stevige zoon aan; zolang Marlies zich hem kan herinneren was haar oom al een iel gebouwde man en vandaag oogt hij extra breekbaar. Moet ze hem laten gaan? Twijfel bespringt haar. Maar dan pakt oom Bram haar bovenarmen vast en vraagt of ze hem morgen, overmorgen misschien, wil opbellen, dan maken ze een afspraak. Ze moet hem thuis in Hengelo komen opzoeken, zegt hij.

‘Je hebt gelijk, je hebt recht op antwoorden. Maar nu ben ik van mijn à propos, en bovendien ben ik de jongste niet meer,’ zegt hij. ‘Ik beloof dat ik thuis de jaren zal nalopen in mijn gedachten. Ik zal eens zoeken naar oude foto’s, of brieven misschien. Kom binnenkort naar me toe, dan vertel ik je alles wat je wilt weten.’

Voor Marlies kan reageren, kust Boudewijn zijn nicht gedag op haar wang en wenst haar nogmaals sterkte. Dan loodst hij zijn vader de zaal uit.

Renate duikt naast haar op. ‘Gaat het? Dat was een intens gesprek, zo te zien. Er zijn mensen die afscheid willen nemen. Kom je mee? Het doet je vast goed om vriendelijke woorden te horen.’

Binnen een week rijdt Marlies naar Hengelo. Het is jaren geleden dat ze er voor het laatst was. Destijds leefde haar tante Sientje nog, inmiddels woont oom Bram alleen in het knusse huisje. Terwijl de kilometers onder haar voorbijglijden, zorgt de radio voor wat afleiding. Marlies kan haast niet wachten tot ze er is en oom Bram de familiegeheimen met haar deelt. In de tussentijd heeft ze haar moeders kisten, lades en fotoboeken door-

gespit naar nieuwe inzichten, maar ze is weinig te weten gekomen. Wel vond ze een foto van het familiebezoek in de jaren zestig, toen Anna en Herman naar Eijsden kwamen. Ze heeft ze destijds ontmoet maar was een tiener die weinig interesse had in haar Australische familie, en meer dan wat vage beelden herinnert ze zich niet. Het was in elk geval niet zo dat er een soort gevoelsmatige bliksemschicht oversprong tussen haar en haar biologische ouders. Althans, niet van haar kant. Nu vraagt ze zich af hoe de volwassenen die familiereünie destijds hebben beleefd. Het moet hebben gesidderd van de emoties, om allerlei redenen, maar daarvan heeft Marlies niets opgevangen.

Gisteren heeft ze de foto van dat familiebezoek nog eens uitgebreid bestudeerd, met de leesloep van Trijn in haar hand. Maar de foto is oud en het beeld niet al te scherp; de gelaatstrekken op het papier willen niet meer tot leven komen. Marlies is en blijft afhankelijk van oom Bram voor nieuwe details.

Eindelijk is daar de afslag en kan ze de snelweg verlaten. Tien minuten later parkeert ze haar auto onder een boom en loopt de laatste meters naar oom Bram; het orakel waarop al haar hoop gevestigd is. Hij opent de deur en omhelst haar warm. ‘Kom binnen, meisje,’ zegt hij. ‘Ik ben blij dat je er bent. Het verleden staat me vandaag zo helder voor de geest, alsof het gisteren was dat je geboren werd.’

Terwijl Marlies ongeduldig wacht op de bank, maakt hij thee in de keuken en komt de kamer weer binnen met een volgeladen dienblad. Ze pakt het van haar oom aan en zet het op tafel. Terwijl hij nog kopjes aan het neerzetten is, vraagt ze hem al: ‘Alstublieft, oom Bram, laat mij dat doen. Ik kan geen seconde langer wachten om uw verhaal te horen.’

‘Goed dan. Ik zal je vertellen wat ik weet. En ik hoop maar dat ik daar na al die jaren van zwijgen goed aan doe.’

2

Enschede, zomer 1939

‘Bij een eerste kind duurt het altijd langer, meid, maar jij nam er wel heel veel tijd voor. Maar nu heb je het achter de rug. Rust maar eens goed uit, dat heb je verdiend.’

De woorden van vrouw Akkerman drongen maar amper tot Anna door. Nu het kind geboren was, en gezond en sterk was, aan het huilen te horen, dekte de vermoedheid haar toe als een dikke deken. Ze had niet geweten dat bevallen zó zwaar zou zijn. Ze had zelfs even gevreesd dat ze het niet tot een goed einde kon brengen. Er was een moment geweest, toen het kind met de schouderjes vast leek te zitten in het geboortekanaal, waarop ze had willen opgeven en had gedacht dat ze op haar eenentwintigste jaar haar Schepper al zou ontmoeten bij de hemelpoort. Maar vrouw Akkerman had al meer bevallingen meegemaakt dan ze kon tellen, en alles was goed afgelopen. Anna had haar dochter in haar armen gevoeld, het kleine hoofdje voorzichtig gekust en daarmee was het laatste restje kracht uit haar weggevloeid.

‘Ga maar slapen,’ bromde vrouw Akkerman nogmaals met haar zware stem. ‘Ik zorg wel voor de kleine.’

Toen Anna wakker werd, zat Herman naast haar op de harde stoel. Hij wiegde zijn dochter in zijn armen alsof hij nooit anders had gedaan. Hij sprak zachtjes tegen haar, zei dat zijn leven nu volmaakt gelukkig was en dat ze altijd veilig zou zijn, daar zou hij wel voor zorgen. Altijd, áltijd zou hij van haar blijven houden. Van zijn kleine Vera.

‘Vera?’

Herman keek op. Er lag een licht betrapte uitdrukking op zijn gezicht. ‘Ben je wakker, lieverd?’ vroeg hij naar de bekende weg. ‘Wat heb je het goed gedaan, ik ben zo trots op je.’

‘Vera?’ vroeg Anna nog eens. Ze hees zichzelf iets overeind in de kus-sens en keek bezorgd. Ze hadden het niet over een naam gehad. Eerst maar eens afwachten of het een zoon of een dochter werd. En dan was het gebruikelijk om het kind te vernoemen naar een van de grootouders. Niet naar een overleden zusje, ook al was Herman nog zo dol op haar geweest. ‘Dat is het onheil over haar afroepen,’ protesteerde ze. ‘Cornelia moet ze heten, naar jouw moeder. Of Marianne, naar de mijne.’

‘Dat is bijgeloof, schat. Laat de pastoor het niet horen. Alleen God gaat over heil en onheil, niet een gekozen naam. Vera zal ze heten. Een prachtige naam voor mijn prachtige dochter.’ Hij legde haar in Anna’s armen. ‘Misschien heeft ze honger.’

Vera. Anna probeerde aan de naam te wennen terwijl ze de halsopening van haar nachtpon lostrok om het kind aan haar borst te leggen. Nooit eerder had ze dit gedaan, maar een aangeboren wijsheid vertelde haar hoe het moest – dat, en het voorbeeld dat ze haar leven lang had gezien bij haar moeder, tantes en buurvrouwen.

Op dat moment kwam vrouw Akkerman de slaapkamer weer binnen. Ze had twee kommen koffie met melk en suiker bij zich. ‘Vaders tijd zit er weer op hier. Dit is nu moeders kamer. Dus vort met jou!’

Herman kwam protesterend overeind, maar gaf zijn dochter en vrouw toen een kus en verliet gehoorzaam de slaapkamer. Vrouw Akkerman had eerder al duidelijk gemaakt dat zijzelf de komende dagen bij de kraamvrouw in bed zou slapen en dat hij maar ergens anders een plekje moest zoeken. Arme Herman, dacht Anna terwijl ze hem glimlachend nakeek. Hij was het niet gewend dat iemand zo de baas over hem speelde, maar vrouw Akkerman wist wat ze deed en wat goed was voor moeder en kind in deze periode, dus daar luisterde je naar als jonge ouders. Het was trouwens toch tijd dat hij de winkel weer opendeed.

De slaapkamer lag boven de winkel, aan de straatkant, dus Anna kon de geluiden van de mensen beneden horen. Dat was gezellig en dan voelde ze zich minder afgezonderd; overdag in bed liggen was iets wat niet bij haar bestaan hoorde en het voelde zelfs in het kraambed wat ongemakkelijk.

Zolang ze zich kon herinneren was ze voor dag en dauw opgestaan om te werken; eerst om haar moeder te helpen in het huishouden, voor en na het schoolgaan, daarna had ze een dienstje gehad waar ze de echtgenote van een notaris in de ochtenden hielp met schoonmaken, de was doen en aardappels schillen. Een kleine twee jaar geleden was ze met Herman Leefflang getrouwd en sindsdien hielp ze hem met de kruidenierswinkel aan huis. Fijn werk, vond ze het. Zorgen dat alle schappen en lades gevuld bleven, de toonbank schuren en glimmend poetsen, net als de weegschaal en de erker, waarin Herman altijd een mooie uitstalling had staan om klanten mee te verleiden binnen te stappen. Het was hard werken, met lange dagen, maar het was gezellig, en iets waar je met recht trots op mocht zijn. Ze verdienden niet veel, maar genoeg voor een belegde boterham en een brandende kachel. Meer konden ze eigenlijk niet verwachten in het leven. Anna vond dat ze had geboft: met de winkel maar nog meer met haar goede huwelijk.

Baby Vera bewoog in haar armen. ‘Ze drinkt nog niet zo goed,’ zei Anna bezorgd, zich concentrerend op wat nu echt belangrijk was.

Vrouw Akkerman zette haar koffie op het nachtkastje en boog zich over de kleine heen. ‘Ach, ze moet het nog leren, dat komt wel goed. Kijk nou, het schaap is in slaap gevallen. Hier, ik neem haar wel. Ga jij ook nog maar een dutje doen. Als de kleine wakker wordt en honger heeft, dan wekt ze je wel.’

Anna kroop onder de deken en voelde weer hoe uitgeput ze was. Ze sliep al bijna toen ze haar ogen op een kiertje deed en mompelde: ‘Vera. Ze heet Vera.’

Vrouw Akkerman trok haar wenkbrauwen iets op en wiegde het ingebakerde meisje in haar stevige armen. ‘Vera? Dat is een fraaie naam. Ik wens je een lang, gezond en gelukkig leven toe, kleine Vera.’

Na twee dagen vertrok vrouw Akkerman weer uit hun huis aan de Pathmossingel, nam Herman opgelucht zijn pyjama weer mee naar de slaapkamer, werd de kleine Vera te slapen gelegd in haar wiegje van wilgentenen in de keuken en kon Anna vanuit de kruidenierswinkel in het voorhuis via de openstaande keukendeur af en toe een blik op haar dochter werpen om te zien of alles in orde was. Herman ging er twee keer per

dag op uit met zijn bakfiets vol bestellingen. Huis na huis ging hij langs om koffie, rijst, meel, groene zeep en andere waren af te geven, om te vertellen over de laatste ontwikkelingen van zijn dochter, eventueel een nieuw lijstje met bestellingen mee te nemen en door te fietsen naar het volgende adres.

Ze wenden snel aan het nieuwe bestaan als gezin. Vera was een blakende baby die haar eerste kinderziektes goed doorstond. Anna had nu naast het huishouden en het helpen achter de toonbank ook nog de zorg voor het meisje, en dat bleek soms wat veel. Op wasdag bracht Herman geen bestellingen rond maar stond hij zelf in de winkel, van acht tot acht. En zelfs daarna kwam er nog wel eens iemand achterom die toch nog iets nodig had. Natuurlijk zeiden ze dan nooit nee, want de klant was koning. Maar vermoeiend was het wel, zeker omdat de baby hen 's nachts vaak uit hun slaap hield. Daarom stelde Anna op een avond voor om haar zusje Trijn in huis te halen, zodat zij kon meehelpen. 'Dan hebben ze bij mijn ouders thuis weer wat extra ruimte, en Trijn zal het vast leuk vinden.'

Herman moest er even over nadenken maar stemde al snel in met Anna's voorstel. Hij kende Trijn als een lieve meid die hard werken van huis uit had meegekregen. Met haar veertien jaar was ze op de leeftijd om schoolgaan in te wisselen voor een betaald dienstje of een ander baantje. Waarschijnlijk zou ze het leuker vinden om haar zus te helpen met de winkel en het verzorgen van de baby dan om bij vreemden te werken, en Herman kon haar best een aardig zakcentje geven. Als Trijn en Anna samen huis en winkel voor hun rekening namen, kon hij er weer vaker op uit om bestellingen rond te brengen en dat vonden veel klanten fijn. 'Stel het maar voor,' zei hij. 'We kunnen op zolder een kamertje voor haar maken. Ik timmer een schot tegen de ergste tocht en met een extra deken is het daar ook in de winter goed uit te houden.'

Trijn hoefde er niet lang over na te denken, en pakte haar spullen om van haar ouderlijk huis naar de kruidenierswinkel een eindje verderop te verhuizen. Binnen een paar dagen hadden ze een vaste taakverdeling uitgewerkt, waarbij Trijn ook twee vrije middagen kreeg toebedeeld. 'Je bent een jonge meid en je moet er ook met vriendinnen op uit kunnen gaan,' vond Anna. Het leven lachte hun toe, ook al was de wereld daar-

buiten al tijdenlang een explosief vat. Daar merkten ze aan de Pathmos-singel niet zoveel van, totdat op 10 mei 1940 de oorlog uitbrak.

Het Nederlandse leger werd binnen een vloek en een zucht verslagen en het land werd bezet door het Duitse leger. De koninklijke familie vluchtte naar Engeland, net als de regering. Toen in de zomer Radio Oranje begon met haar dagelijkse uitzendingen vanuit Londen, en met toespraken door koningin Wilhelmina, vonden velen daar toch steun bij. Na de aanvankelijke schrik, raakten de mensen ook snel gewend aan de nieuwe situatie. De Duitsers stelden zich meestal vrij beleefd op, dus echt bang hoefde je niet te zijn, al bleven ze natuurlijk de vijand. Die soldaten waren meestal ook gewoon jonge jongens die van huis en haard waren weggevoerd door de oorlogsdrift van hun Führer, en de Enschedese meisjes waren mooi en vele spraken een aardig woordje Duits. Dus werd er op straat ook gelachen en was er zelfs sprake van enkele romances, al viel dat bij de ouders van de meisjes in kwestie niet altijd in goede aarde.

Ook Anna kreeg de nodige aandacht als ze over straat liep, zelfs als ze Vera bij zich had in de kinderwagen, maar ze moest er niets van weten en negeerde de soldaten compleet. Trijn oogde jong voor haar leeftijd en viel niet zo op, maar Anna waarschuwde haar toch. ‘Het zijn misschien aardige jongens, maar ze horen nog altijd bij het leger van de bezetter, dus pas op wat je doet.’

Ook al was het oorlog, ze maakten er toch maar het beste van. Net als iedereen om hen heen, probeerden ze zo onopvallend mogelijk hun eigen bestaan te leven en veilig te stellen. De burens van Anna en Herman aan de linkerkant waren een gereformeerd echtpaar, en aan de rechterkant woonde de familie Stein, een Joods gezin; best bijzonder in een stad die toch voornamelijk katholiek was, net als het gezin Leeflang zelf. Hoewel de algemene mores was dat je met je eigen soort omging, konden ze ook prima overweg met hun burens. Toen Anna een keer flinke koorts had en eigenlijk het bed moest houden, Trijn druk was in de winkel en Herman boodschappen rondbracht, had de buurvrouw van de linkerkant spontaan aangeboden die dag Vera bij zich in huis te nemen zodat Anna kon uitzieken. Zo’n vriendelijk gebaar was toch iets moois; ze maakten er dankbaar gebruik van en Vera vermaakte zich uitstekend die dag. De

buren hadden een hondje, Molly genaamd, dat naar eigen believen kon gaan en staan waar het wilde. Ze zagen het wel eens scharrelen voor op straat en nu kon Vera er de hele dag naar kirren en kraaien; een groter plezier kon je de dreumes niet doen.

De burens aan de andere kant waren heel vriendelijk maar hadden hun eigen tradities en gebruiken, zoals de sabbat, en hun speciale spijswetten; daardoor was er toch minder contact. Het Joodse buurmeisje was van Trijns leeftijd; die twee konden het ondanks de verschillen goed met elkaar vinden, en ze maakten soms een praatje op straat. Dan vergeleken ze hun werkdagen en vertelde Sarah, die werkte bij paasbroodfabriek Hollandia, dat ze elke dag oneindig veel matzes moest uittellen en inpakken. Trijn dacht dan aan haar eigen werkdag, waarop ze afwisselend de klanten te woord stond, voor Vera zorgde of huishoudelijke taken deed. Ze waren het erover eens dat hoewel Sarah iets meer geld verdiende, wat ze echter aan haar moeder moest afdragen, en Trijn het zakgeld dat ze van Herman kreeg vrij kon besteden, Trijn het dus beter voor elkaar had.

In de loop van 1941 werden er steeds meer anti-Joodse maatregelen ingevoerd door de Duitsers. De sfeer in de stad werd grimmiger. Misschien kwam het doordat zij Joodse burens hadden en dus dagelijks zagen dat het normale, vriendelijke mensen waren, maar Anna en Herman trokken zich het lot van de familie Stein aan. 'Joodse bedrijven staan nu allemaal verplicht onder toezicht van een Duitse toezichthouder,' zei Herman aan tafel terwijl ze hun avondboterham aten. 'Levi Stein past wel op om te klagen, zelfs tegen mij, maar tussen de regels door hoor ik wel wat er echt speelt.'

'Wat bedoel je precies?'

'Ze zijn bang, daar komt het op neer. De Joden hebben internationaal een groot netwerk, en Levi vertelde dat in Duitsland het leven de Joden zo goed als onmogelijk wordt gemaakt.'

Ze spraken er een paar minuten over en toen waarschuwde Herman zijn vrouw en zijn schoonzusje om heel goed op te passen wat ze hardop zeiden, en tegen wie. 'Vrouw Nijhof is een goede klant van ons, maar haar man heeft zich bij de NSB aangesloten. Je kunt ervan uitgaan dat zij alles wat ze hoort aan hem doorvertelt, en hij zal het doorgeven aan de Duitsers. We moeten ervoor zorgen de familie Stein niet in nog groter gevaar te brengen, en onszelf trouwens ook niet. Begrepen, Trijn?'